

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

PREPARATION OF THE PRIMARY SCHOOL TEACHER FOR PATRIOTIC EDUCATION OF PRIMARY SCHOOL CHILDREN

У статті розкрито особливості та зміст патріотичного виховання вчителя початкової школи як важливої умови формування патріотичної самоідентифікації, любові до своєї Батьківщини у дітей молодшого шкільного віку. Представлено періоди патріотичного виховання майбутніх фахівців, акцентовано на напрямках і методах цієї роботи в закладах вищої педагогічної освіти та критеріях сформованості патріотичної свідомості у педагогів початкової школи.

У роботі патріотичне виховання в середовищі педагогічного університету розглядається як моральна позиція, що характеризується почуттям любові до своєї країни, природи, людей, традицій та культурної спадщини. Готовність майбутнього вчителя до професійної діяльності, спрямованої на відродження, збереження честі та слави Батьківщини й свого народу, його традицій і національної культури визначає становлення патріотизму як моральної та духовної цінності.

У вихованні майбутніх учителів-початківців простежується кілька взаємопов'язаних періодів: перший – адаптаційний, другий період – час наукових ідей та їх вплив на майбутнього вчителя, його оточення загалом, третій період – пошук шляхів та способів активності виховного середовища педагогічного університету. Серед типів патріотичної самоідентифікації особистості вчителя початкової школи в роботі виділяються такі: особистісно-родинний, етнічний, державний, суперетнічний, надособистісний, маргінальний тип.

У своїй роботі авторка наголошує на важливості виховної системи патріотичного виховання майбутніх учителів початкової школи у педагогічних закладах вищої освіти: розвиток особистості студента як суб'єкта власного життя; створення умов для його самореалізації, самовираження та прояву творчих здібностей і нахилів; формування професійних якостей майбутніх фахівців через залучення до різних видів діяльності.

Важливим фактором у процесі патріотичного виховання майбутніх учителів є ознайомлення студентів вищих навчальних закладів у процесі їхньої педагогічної практики із сучасними підходами до організації патріотичного виховання, формування в них уміння випрацювати і застосовувати форми і методи роботи з такого напрямку виховання для дітей різного віку.

Ключові слова: педагогічний працівник, учитель, початкова школа, учні, патріотизм,

патріотичне виховання, патріотична свідомість і патріотична самоідентифікація.

The article reveals the features and content of patriotic education of primary school teachers as an important condition for the formation of patriotic self-identification, love for their homeland in children of primary school age. The periods of patriotic upbringing of future specialists are presented, the directions and methods of this work in institutions of higher pedagogical education and the criteria of formation of patriotic consciousness in primary school teachers are emphasized.

In the work, patriotic education in the environment of the pedagogical university is considered as a moral position, characterized by a sense of love for their country, nature, people, traditions and cultural heritage. The readiness of the future teacher for professional activities aimed at the revival, preservation of honor and glory of the Motherland and its people, its traditions and national culture determines the formation of patriotism as a moral and spiritual value.

There are several interrelated periods in the education of future beginning teachers: the first is adaptation, the second is the time of scientific ideas and their impact on the future teacher, his environment in general, the third is the search for ways and means of activity of the educational environment of the pedagogical university. Among the types of patriotic self-identification of the personality of a primary school teacher in the work are the following: personal-family, ethnic, state, superethnic, suprapersonal, marginal type. In her work, the author emphasizes the importance of the educational system of patriotic education of future primary school teachers in pedagogical institutions of higher education: the development of the student's personality as a subject of his own life; creating conditions for his self-realization, self-expression and manifestation of creative abilities and inclinations; formation of professional qualities of future specialists through involvement in various activities.

An important factor in the process of patriotic education of future teachers is to acquaint students in their pedagogical practice with modern approaches to the organization of patriotic education, the formation of their ability to develop and apply forms and methods of work in this area of education for children of different ages.

Key words: pedagogical worker, teacher, primary school, students, patriotism, patriotic education, patriotic consciousness and patriotic self-identification.

УДК 378:37.035:172-053.5
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/26.1>

Бедрий Х.В.,
педагог-організатор,
тьютор «Ліко-школи»

Постановка проблеми. На сучасному етапі Україна переживає складні трансформації практично в усіх сферах суспільного життя. Реалії нашого сьогодення диктують ключові зміни і в

підходах до навчання, змісту освіти й виховання дітей і молоді, зокрема в дусі «патріотизму, поваги до культурних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання і традицій»

як важливого принципу освітньої діяльності [4]. Отже, постає потреба в педагогічних працівниках, учителях, здатних організувати освітній процес у школі, особливо початковій, на засадах, визначених новими законами України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Концепцією «Нова українська школа», державними освітніми стандартами. Адже, як і раніше, вчитель залишається однією з головних фігур у здійсненні всебічного розвитку й виховання громадянина-патріота, особистості, готової до свідомого життєвого вибору та самореалізації. При цьому недооцінка патріотизму як найважливішого складника суспільної та індивідуальної свідомості призводить до послаблення соціально-економічних, духовних і культурних основ розвитку суспільства і держави. Цим визначається пріоритетність патріотичного виховання особистості у виховній системі загальноосвітньої школи [1, с. 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема патріотичного виховання розглядається у педагогічних працях і дослідженнях сучасних українських науковців з різних позицій. Зокрема, філософсько-педагогічна концепція патріотичного виховання представлена у науковому доробку І. Беха, О. Вишневецького, С. Гончаренка, І. Зязюна, В. Кременя, О. Савченко, О. Сухомлинської, К. Чорної. Дослідження з проблем патріотичного виховання особистості репрезентують праці О. Діденко, О. Коркішко, Ю. Красильник, В. Оржеховської. Роль учителя в патріотичному вихованні молодших школярів розглядають у своїй працях О. Гевко, А. Ігнатуша, Ю. Зубцова, О. Жаровська та ін.

Поруч із теоретичними формуються організаційно-практичні засади розв'язання проблеми формування почуттів патріотизму й громадянськості у майбутнього вчителя й учнів. Вони зафіксовані в Концепції педагогічної освіти, Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, постановвах Кабінету Міністрів й Указах Президента України останнього п'ятиріччя та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Важливо цілісно уявити сутність, структуру, принципи виховання патріотизму педагогічного працівника сучасного закладу середньої освіти, передовсім початкової школи. Виникають суперечності між вихованням патріотів-педагогів в умовах педагогічного університету та не досить розробленими психолого-педагогічними основами організації виховної роботи зі студентами в закладі вищої освіти.

Мета статті – з'ясувати роль і визначити особистісні характеристики вчителя у патріотичному вихованні школярів, розкрити зміст, форми і методи підготовки майбутніх педагогів початкової школи до формування патріотичних почуттів у дітей молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна наука минулого (В. Сухомлинський) й сучасності (І. Бех) доводить, що молодший шкільний вік є найсприятливішим щодо виховання у дитини фундаментальних для її морального розвитку новоутворень, серед яких – любов до Батьківщини, рідного народу, найближчого оточення. На цьому віковому етапі у дитини формуються моральні почуття, цінності, переконання, що є визначальними у вихованні патріотичної свідомості як важливого складника цілісного процесу формування особистості. Саме тому особистісні якості педагогічного працівника визначають розвиток багатьох якостей молодшого школяра. Учитель, вихователь, за словами О. Сухомлинської, покликаний «підтримувати і розвивати в дитині цінність Батьківщини, рідного слова, культу батька й матері, родини й роду разом з цінностями толерантності, порозуміння, солідарності, рівноправності й рівноцінності всіх через відповідну мотивацію» [9, с. 14].

Процес виховання загалом і патріотичного виховання зокрема реалізується завдяки наслідуванню учнем поведінки вчителя, який ніби проєктує на дітей свій світ моралі й цінностей, властивих самодостатньому громадянину-патріоту своєї держави [3, с. 5].

Важливу роль у вихованні фахівця-патріота відіграє навчання у закладах вищої освіти, насамперед педагогічних. Патріотичне виховання в середовищі педагогічного університету розглядається як моральна позиція, що характеризується почуттям любові до своєї країни, природи, людей, традицій та культурної спадщини. Становлення патріотизму як моральної та духовної цінності визначає готовність майбутнього вчителя до професійної діяльності, спрямованої на відродження, збереження честі та слави Батьківщини й свого народу, його традицій і національної культури [2, с. 3].

У патріотичному вихованні майбутніх учителів-початківців простежуються кілька взаємопов'язаних періодів: перший – адаптаційний, суть якого полягає в стимулюванні патріотичного світогляду, усвідомленні його значущості для успішної реалізації в майбутній професії; другий період – час наукових ідей та їх вплив на майбутнього вчителя, його оточення загалом, осмислення ідей через внутрішні переконання, з подальшим окресленням перспективи на забезпечення життєдіяльності держави та світового товариства; третій період – пошук шляхів та способів активності виховного середовища педагогічного університету, взаємодії, підготовки до здійснення патріотичної діяльності в школі, становлення патріотизму майбутнього вчителя як його моральної позиції.

За даними наукових досліджень О. Жаровської, важливими напрямками діяльності закладу вищої освіти з формування педагога-патріота є

поліпшення патріотичного виховання студентів; задоволення потреб студентів у патріотичних знаннях, уміннях і навичках; підвищення ефективності змісту патріотичного виховання тощо. Завдання патріотичного виховання успішно вирішуються тоді, коли виховний процес здійснюється планомірно й комплексно, якщо в цю діяльність включені як суб'єкти, так і об'єкти патріотичного виховання; забезпечується узгодження виховних дій усіх категорій педагогів-вихователів, враховуються індивідуальні якості й особливості студентів, аналізуються умови, в яких відбувається процес патріотичного виховання, використовуються його різноманітні форми й методи. Одним із найбільш ефективних шляхів формування патріотизму як цінності є створення інтерактивного освітнього середовища, де студенти могли б проявляти себе як громадяни і патріоти, гармонійно проходити рівні самоідентифікації, акумулюючи цінність патріотизму. У межах педагогічного університету можна спробувати створити таке середовище, яке формуватиме патріотичну позицію молоді [2, с. 9].

Вагомим складником освітньо-виховного середовища закладу вищої освіти в цьому контексті є система виховної роботи, яка передбачає: розвиток особистості студента як суб'єкта власного життя; створення умов для самореалізації, самовираження та прояву творчих здібностей і нахилів кожного студента, формування професійних якостей майбутніх фахівців через залучення до різних видів діяльності (дозвіллієвої, художньо-творчої, спортивної, суспільно корисної тощо); формування активної позиції кожного студента у громадському житті факультету, університету, держави [7].

Науково-педагогічні працівники мають ознайомлювати студентів – майбутніх учителів із сучасними підходами до організації патріотичного виховання, а в процесі педагогічної практики формувати в них уміння випрацьовувати і застосовувати форми і методи роботи з такого напрямку виховання для дітей різного віку. Так, для початкової школи доцільними вважаємо творчі завдання, конкурси, ігри-мандрівки, ігри-драматизації, колективне творче панно, конкурси малюнків, оберегів, виховні мініпроекти («Рідний край, де ми живемо, Україною зовемо», «Я і моя родина», «Моя маленька Батьківщина»), які репрезентують джерела патріотичного виховання молодших школярів: рідне слово, культ матері, батька, бабусі, дідуся, рідні оселя, місто, село, край, національні традиції, народні промисли, національні герої, моя Батьківщина – Україна, Україна на карті світу. У контексті сучасних реалій Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді пропонує організовувати в початковій школі зустрічі з волонтерами, учасниками АТО, майстер-класи з виготовлення сувенірів для бійців Української армії тощо [4, с. 10]. У процесі практич-

них занять викладачі педагогічних закладів освіти мають залучати студентів до проведення свят рідної мови, Шевченківських свят, розучування народних ігор, проводити конкурси студентських есе (на тему «Що для мене патріотизм і любов до Батьківщини?»), створювати студентські об'єднання за мистецькими уподобаннями – вишивка, пісенна творчість, кулінарія, гончарне мистецтво, хореографічна майстерність тощо [4, с. 13].

У визначенні критеріїв патріотичного виховання майбутніх учителів початкової школи варто скористатися критеріями діагностування ефективності патріотичного виховання студентської молоді, запропонованими О. Стьопіною. Серед них: 1) динаміка особистісного патріотичного ставлення до Батьківщини (діагностується за змістом патріотичних і духовно-моральних суджень студентів); 2) динаміка поглиблення знань вітчизняної історії, культури, мистецтва, традиційних духовно-моральних засад та цінностей народу України (діагностується за академічною успішністю з предметів гуманітарного циклу та за якістю відповідей на питання спеціально розроблених анкет); 3) динаміка зростання добровільної участі студентів у патріотично спрямованій діяльності, зорієнтованій на збереження та збагачення духовних і матеріальних надбань народу України (діагностується за кількісними показниками участі студентів у виховних заходах); 4) домінуючий тип самоідентифікації особистості (діагностується за аналізом результатів анкетування та творчих робіт студентів) [8, с. 14].

Дотичними до вчителя початкової школи вважаємо виділені авторкою типи патріотичної самоідентифікації особистості:

– особистісно-родинний – характеризується здатністю особистості любити ближніх, тобто відчувати любов не тільки до себе самого (формується в дошкільному віці в рамках родинного виховання);

– етнічний – виявляється у «свідомому патріотизмі» – прагненні своїми вчинками сприяти благоустрою та процвітанню місця проживання (формується в молодшому і середньому шкільному віці);

– державний – передбачає прагнення відстоювати державні інтереси на всіх рівнях буття (формується в період навчання у випускних класах школи і вищих навчальних закладах);

– суперетнічний – відображає сформованість патріотичного почуття як духовно-моральної якості особистості: передбачає сформовану здатність особистості ідентифікувати себе як суб'єкта східнослов'янської цивілізації (формується у процесі виховання у вищій школі та шляхом самовиховання);

– надособистісний – передбачає здатність особистості ставитися з християнською толерантністю до представників інших народів, культур,

релігійних конфесій (виявляється у міжнаціональних відносинах, притаманних зрілій, високодуховній особистості, яка формується у процесі самовиховання через позитивну етнічну і суперетнічну самоідентифікацію);

– маргінальний тип – особистість не ідентифікує себе з жодною культурою (виявляється у відсутності патріотичної, національної та етнічної ідентифікації) [8, с. 15].

Основними компонентами патріотичної вихованості особистості вважаються:

1) когнітивний (сукупність уявлень, понять, суджень і цінностей, якими збагачуються вихованці) – зорієнтований на розвиток у студентів їхньої патріотичної свідомості; визначається знаннями про рідну країну, державні символи, патріотичні свята, традиції; про моральний обов'язок щодо захисту Батьківщини тощо;

2) мотиваційний компонент, що передбачає наявність у студентів відповідних соціально значущих (гідно виконувати свій громадянський обов'язок) та особистісних мотивів. (В. Мірошніченко вважає його основою патріотичної вихованості студента) [5].

3) діяльнісний компонент патріотичного виховання студентів – майбутніх педагогів націлений на формування умінь і навичок патріотичного виховання учнів у майбутній професійній діяльності [2, с. 5].

Висновки. Успішність розв'язання питання про формування патріотичних якостей особистості педагогічного працівника загалом і вчителя початкової школи зокрема залежить насамперед від урахування ним індивідуальних особливостей школярів.

Важливу роль у патріотичному вихованні дітей молодшого шкільного віку відіграють якості вчи-

теля та рівень сформованості в нього патріотичної свідомості. У процесі формування педагога-фахівця-патріота провідне місце посідає система виховних заходів у закладах вищої освіти, створення науково-педагогічними працівниками інтерактивного освітньо-виховного середовища, залучення ними студентів до практичних завдань та ознайомлення з найновішими підходами у патріотичному вихованні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бех І., Чорна К. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Київ. 2014. 29 с. С. 2.
2. Жаровська О.П. Патріотичне виховання студентів в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету : автореф. дис. канд. пед. наук. Вінниця, 2015. 20 с.
3. Зубцова Ю.Є. Вплив учителя початкових класів на патріотичне виховання молодших школярів. URL: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp15/tezi_zubcova_ju.e.pdf.
4. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді : Наказ МОН України від 16.06.2015 р. № 641.
5. Мірошніченко В.І. Система патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників : монографія. Хмельницький : Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2012. 376 с.
6. Закон України «Про освіту». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/lawsshow/2145-19>.
7. Роль освітньо-виховного середовища вищого навчального закладу. URL: <http://book.net/index.php?p=achapter&bid=14243&chapter=1>.
8. Стьопіна О.Г. Виховання патріотизму у студентської молоді засобами мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Луганськ, 2007 р. 21 с.
9. Сухомлинська О. Патріотизм як цінність : погляд на історію і сьогодення. *Шлях освіти*. 2010. № 2. С. 10–14.